

Παρατηρήσεις στα τοπικά ιδιώματα των Απολλώνων και Σαλάκου Ρόδου

Καλομοίρα Νικολού Κατερίνα Θ. Φραντζή Σεβαστή Λογοθέτη
Πανεπιστήμιο Αιγαίου – Τμήμα Μεσογειακών Σπουδών

Περίληψη

Η παρούσα εργασία επικεντρώνεται στην περιγραφή των διαλεκτικών χαρακτηριστικών δύο τοπικών ποικιλιών που μιλιούνται στα χωριά των Απολλώνων και της Σαλάκου Ρόδου. Η έντονη διατήρηση διαλεκτικών στοιχείων και η μη συστηματική συγχρονική μελέτη τους αποτέλεσαν το έναυσμα για την επιλογή και εξέταση των συγκεκριμένων ιδιωμάτων. Για τους σκοπούς αυτής της εργασίας, διενεργήθηκε (επιτόπια) έρευνα πεδίου στα δύο χωριά της Ρόδου για τη συλλογή και καταγραφή διαλεκτικού προφορικού λόγου και, σε δεύτερη φάση, δημιουργήθηκε ένα διαλεκτικό σώμα κειμένων, στο οποίο στηρίζονται οι γλωσσικές μας παρατηρήσεις για τα υπό εξέταση ιδιώματα. Ειδικότερα, περιγράφονται διάφορα φωνολογικά φαινόμενα που απαντούν στις δύο ροδιακές ποικιλίες, όπως η ουρανικοποίηση και προστριβοποίηση των υπερωικών συμφώνων σε περιβάλλον προσθίων φωνηέντων, η διατήρηση των διπλών (μακρών) συμφώνων, η διατήρηση/επέκταση του τελικού /n/ και η αφομοίωσή του με το επόμενο σύμφωνο, οι ανομοιώσεις εξακολουθητικότητας σε συμφωνικά συμπλέγματα και η εμφάνιση του επενθητικού /e/ στα όρια λέξεων, τα οποία είναι επίσης διαδεδομένα στην ευρύτερη νοτιοανατολική ζώνη των νεοελληνικών διαλέκτων. Η παρούσα μελέτη εντάσσεται στο συνεχώς αναπτυσσόμενο σώμα των εργασιών που χρησιμοποιούν τα μεθοδολογικά εργαλεία των σωμάτων κειμένων για τη μελέτη των διαλεκτικών γεωγραφικών ποικιλιών (Kolbe 2012).

Λέξεις-κλειδιά: δωδεκανησιακά ιδιώματα, Ρόδος, Σάλακος, Απόλλωνα, φωνολογικά φαινόμενα

1 Εισαγωγή

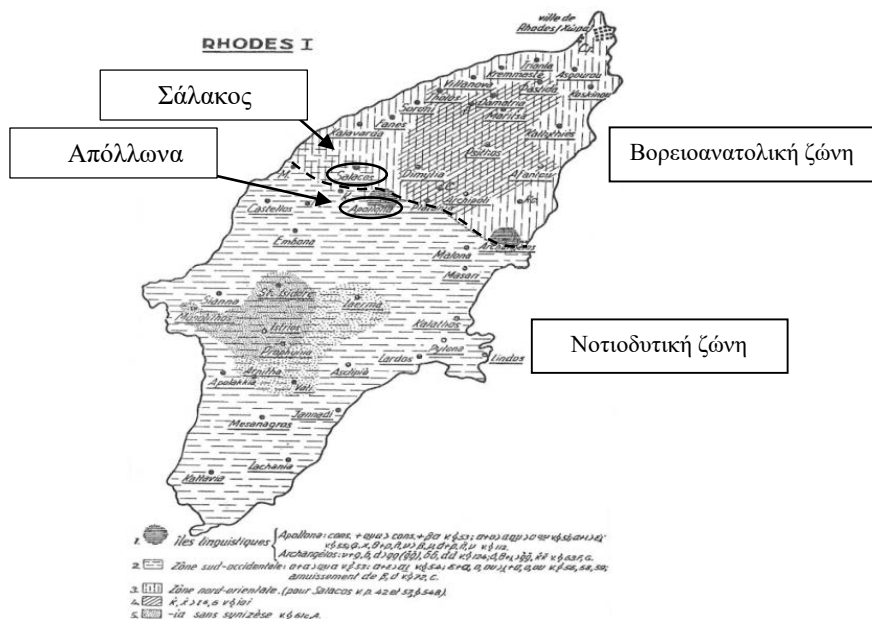
Παραδοσιακά τα δωδεκανησιακά ιδιώματα κατατάσσονται στην ευρύτερη νοτιοανατολική ζώνη των νεοελληνικών διαλέκτων (βλ. Trudgill 2003, μ.ά.). Η νησιωτική φύση της περιοχής των Δωδεκανήσων επηρέασε θετικά τη διατήρηση των ιδιωμάτων τους, οι ομιλητές των οποίων εντάχθηκαν στην επικράτεια του ελληνικού κράτους μετά τον Β' παγκόσμιο πόλεμο [1947/1948] (Παπαναστασίου 2015). Η Ρόδος, το μεγαλύτερο και πολυπληθέστερο νησί της Δωδεκανήσου, αριθμεί συνολικά 45 χωριά, τα οποία παρουσιάζουν αποκλίσεις ως προς τα τοπικά τους ιδιώματα ή αλλιώς τις κατά τόπους «ντοπιολαλιές» τους (Tsorpanakis 1940· Τσοπανάκης 1992· Κοντοσόπουλος 2008). Παρά την έντονη τουριστική ανάπτυξη του νησιού, τα τοπικά ιδιώματα των λιγότερο αναπτυγμένων τουριστικά χωριών φαίνεται να αντιστέκονται περισσότερο στη διεύδυση της κοινής νεοελληνικής. Στην παρούσα εργασία επιλέχθηκαν προς εξέταση δύο τοπικά ιδιώματα της Ρόδου τα οποία ομιλούνται στα χωριά της Σαλάκου και των Απολλώνων. Τα συγκεκριμένα χωριά είναι γειτονικά και βρίσκονται στην ενδοχώρα του νησιού, περίπου στο γεωγραφικό κέντρο του (βλ. Εικόνα 1). Οι μελέτες που αφορούν τις εν λόγω τοπικές ποικιλίες της ροδιακής περιορίζονται στην εργασία του Tsorpanakis (1940), η οποία αποτελεί το έργο αναφοράς για τα φωνητικά/φωνολογικά χαρακτηριστικά της ροδιακής διαλέκτου και των επιμέρους τοπικών ιδιωμάτων και στη

διδασκαρική διατριβή του Phillips (1957) σε ό,τι αφορά τα γλωσσικά/λεξιλογικά χαρακτηριστικά του ιδιώματος των Απολλώνων. Ωστόσο, κοινό γνώρισμα των δύο προαναφερθέντων μελετών είναι ότι δημοσιεύτηκαν πολλά χρόνια πριν -πάνω από μισό αιώνα- με αποτέλεσμα να εγείρονται εύλογα ερωτήματα, όπως το αν οι περιγραφές των διαλεκτικών φαινομένων που προσφέρουν αντανακλούν τη σημερινή κατάσταση των τοπικών ιδιωμάτων και σε τι βαθμό. Ως εκ τούτου, ο στόχος της παρούσας εργασίας είναι διττός: αφενός να διερευνήσει το κατά πόσο τα τοπικά ιδιώματα της Ρόδου διασώζονται στη συγχρονική τους μορφή τα τυπικά χαρακτηριστικά της ροδιακής που μαρτυρούνται σε παλαιότερες περιγραφές της διαλέκτου, αφετέρου να καταγράψει αυτά τα τοπικά ιδιώματα προσφέροντας νέα γλωσσικά δεδομένα στη βάση των οποίων περιγράφονται τα φωνολογικά φαινόμενα τα οποία τα διαφοροποιούν από την κοινή νέα ελληνική. Για τους σκοπούς της εργασίας, κρίθηκε επομένως επιτακτική η ανάγκη επιτόπιας έρευνας στον γεωγραφικό χώρο των δύο τοπικών ιδιωμάτων με στόχο τη συλλογή αυθεντικού διαλεκτικού υλικού και, σε δεύτερη φάση, συγκροτήθηκε διαλεκτικό σώμα κειμένων βασισμένο στο απομαγνητοφωνημένο προφορικό υλικό.

Το υπόλοιπο μέρος του άρθρου οργανώνεται ως εξής: στην ενότητα 2 δίνονται συνοπτικές πληροφορίες για τα χωριά στα οποία διατηρούνται οι υπό εξέταση διαλεκτικές ποικιλίες και συζητείται η γλωσσογεωγραφική τους ταξινόμηση. Στην ενότητα 3 περιγράφεται η μεθοδολογία συλλογής του διαλεκτικού υλικού, η κατασκευή σώματος κειμένων και η επεξεργασία των γλωσσικών δεδομένων με στόχο την ανίχνευση των διαλεκτικών δομών. Η ενότητα 4 περιλαμβάνει τη (συγκριτική) παρουσίαση των τυπικών φωνολογικών γνωρισμάτων που επιβιώνουν στη σημερινή μορφή των ιδιωμάτων συνοδευόμενη με πλούσια παραδείγματα από το corpus. Το άρθρο ολοκληρώνεται με την ενότητα 5.

2 Γεωγραφική τοποθέτηση των δύο ιδιωμάτων στον διαλεκτικό χάρτη της Ρόδου

Στην ενότητα αυτή παρατίθενται αρχικά γενικές γεωγραφικές πληροφορίες για τα χωριά στα οποία διατηρούνται σήμερα τα υπό εξέταση ιδιώματα και, στη συνέχεια, παρουσιάζεται η γλωσσογεωγραφική κατάταξη των ιδιωμάτων με βάση την ταξινόμηση του Tsorpanakis (1940) για τις τοπικές παραλλαγές της ροδιακής διαλέκτου.

Εικόνα 1: Η θέση των ροδιακών τοπικών ιδιωμάτων σύμφωνα με τον χάρτη του Tsorpanakis (1940)

Η Σάλακος βρίσκεται σε απόσταση περίπου 40 χλμ. από την πόλη της Ρόδου και είναι χτισμένη στους πρόποδες του βουνού Προφήτης Ηλίας. Πρόκειται για ένα μικρό ημιορεινό χωριό 350 περίπου κατοίκων, το οποίο συνορεύει με τα χωριά Απόλλωνα, Έμπωνα και Διμυλιά. Το τοπωνύμιο του χωριού ανάγεται, σύμφωνα με τον Παπαχριστοδούλου (1958), στο οικογενειακό επώνυμο ‘Σαλάκος, (ο)’ – οικογένεια η οποία δέσποζε στην περιοχή και είχε στην κατοχή της μεγάλες εκτάσεις γης. Ο Μηνάς (2004: 220, 221), από την άλλη, αναφέρει μια διαφορετική εκδοχή για την προέλευση του ονόματος του χωριού, η οποία προκύπτει από την εξέλιξη του επιθέτου ‘σιαλικός’ (σίαλον+-ικός) / ‘σιαλιακός’ > ‘σαλίγκαρος’/ ‘σάλιαγκας’, καθώς ονομασίες με παραπλήσιο περιεχόμενο απαντούν επίσης σε τοπωνύμια της Χίου, της Πάρου και της Αντιπάρου. Η Σάλακος είναι επίσης γνωστή στη βιβλιογραφία ως γενέτειρα και ιδιαίτερη πατρίδα του κυριότερου μελετητή των ροδιακών ιδιωμάτων, Αγαπητού Τσοπανάκη.

Το δεύτερο χωριό, τα Απόλλωνα ή αλλιώς «Πόλλ(ν)ωνα», απέχει περίπου 55 χλμ. από την πόλη της Ρόδου και βρίσκεται στη νοτιοανατολική πλευρά του βουνού Προφήτης Ηλίας σε υψόμετρο 400μ. Το χωριό των Απολλώνων είναι ένα από τα ψηλότερα του νησιού και συνορεύει με τα χωριά Σάλακος, Έμπωνα και Πλατάνια. Στο παρελθόν υπήρξε ένα από τα σημαντικότερα αγροτικά κέντρα του νησιού (Τσοπανάκης 1992). Σήμερα διαθέτει συνολικό πληθυσμό 1000 περίπου κατοίκων. Η προέλευση της ονομασίας του χωριού συνδέεται άμεσα με το όνομα του θεού Απόλλωνα, προστάτη των Ροδίων, μια ερμηνεία που επίσης ενισχύεται από την ύπαρξη ιερού στο χωριό προς τιμήν του ομώνυμου θεού (Παπαχριστοδούλου¹ 1996: 13).

¹ Ο Παπαχριστοδούλου (1996) αναφέρει μια επιγραφή που βρέθηκε κοντά στην περιοχή των Απολλώνων, η οποία αποδίδεται σε έναν ιερέα του «Απόλλωνος εις Κάμυνδον», δείχνοντας έτσι πιθανή εγγύτητα με την αρχαία πόλη της «Καμύνδου» - κέντρου του αρχαίου «Δήμου Καμυνδίων».

Σχετικά με τη γλωσσογεωγραφική κατάταξη των δύο ιδιωμάτων, είναι αρκετά δύσκολο να τοποθετηθούν με ακρίβεια στον διαλεκτικό χάρτη της Ρόδου. Λαμβάνοντας υπόψη τη διαίρεση του νησιού από τον Τσορανάκη (1940) σε δύο μεγάλες διαλεκτικές ζώνες, τη *νοτιοδυτική* (νότια) και τη *βορειοανατολική* (βόρεια), παρατηρούμε ότι και τα δύο χωριά βρίσκονται στο σημείο εκείνο όπου η μία ζώνη συναντά την άλλη (βλ. Εικόνα 1). Οι Τσορανάκης (1940) και Παπαχριστοδούλου (1958) αναφέρουν χαρακτηριστικά ότι το χωριό της Σαλάκου βρίσκεται σε τέτοια θέση ώστε αποτελεί τον συνδυαστικό κρίκο μεταξύ της βόρειας και της νότιας ζώνης, καθώς το «σαλακενός»² ιδίωμα εμφανίζει γλωσσικά στοιχεία και δομές που άλλοτε προσιδιάζουν στη βόρεια και άλλοτε στη νότια ζώνη του νησιού. Από την άλλη, το ιδίωμα των Απολλώνων χαρακτηρίζεται από τους Τσορανάκη (1940) και Κοντοσόπουλο (2008) ως «γλωσσική νησίδα» (όπως και η περίπτωση του ιδιώματος της Αρχαγγέλου), καθώς διαθέτει ιδιαίτερη γλωσσική φυσιογνωμία. Αν και τυπικά βρίσκεται στη νοτιοδυτική διαλεκτική ζώνη σύμφωνα με την ταξινόμηση του Τσορανάκη (1940), εν τούτοις συνδυάζει γλωσσικά στοιχεία από τη νότια αλλά και από τη βόρεια ζώνη, όπως θα δούμε και στη συνέχεια. Επίσης, η ιδιαιτερότητα του εν λόγω ιδιώματος έγκειται στο γεγονός ότι διαθέτει κάποιες ιδιάζουσες φωνολογικές δομές που δεν απαντούν στις υπόλοιπες ποικιλίες της ροδιακής, όπως η τροπή των φωνηεντικών ακολουθιών $a+e$ και $a+i$ σε ej σε περιβάλλον χασμωδίας που δημιουργείται από την αποβολή του μεσοφωνηεντικού τριβόμενου /ð/, π.χ. *λάδι* [láði] > *λάϊ* [láj] > *λέϊ* [lej], *παπάδες* [papádes] > *παπάϊς* [papájs] > *παπέϊς* [papéjs] (Τσοπανάκης 1992: 33). Παρά το ενδιαφέρον που παρουσιάζουν οι συγκεκριμένες δομές, στην παρούσα έρευνα δε διερευνήθηκαν τα φωνηεντικά φαινόμενα του ιδιώματος (αφήνουμε το θέμα αυτό ανοιχτό για μελλοντική έρευνα), αλλά εστίασαμε σε εκείνα τα φωνολογικά φαινόμενα που είναι κοινά με το γειτονικό ιδίωμα της Σαλάκου και είναι τα πλέον χαρακτηριστικά της φυσιογνωμίας μιας τυπικής ροδιακής ποικιλίας.

3 Μεθοδολογία έρευνας

Αφετηρία για την παρούσα μελέτη υπήρξε η συλλογή προφορικού διαλεκτικού λόγου με στόχο τη συγκρότηση σώματος διαλεκτικών κειμένων στο οποίο στηρίζεται η περιγραφή των συγχρονικών χαρακτηριστικών των δύο όμορων τοπικών ιδιωμάτων. Πιο συγκεκριμένα, το υπό μελέτη υλικό προέρχεται από 13 συνολικά φυσικούς ομιλητές/τριες των ιδιωμάτων και συλλέχθηκε με (επιτόπιες) έρευνες πεδίου και ηχογραφήσεις στα εν λόγω χωριά από την τρίτη συγγραφέα του άρθρου. Οι επισκέψεις στο χωριό των Απολλώνων πραγματοποιήθηκαν τον Απρίλιο του 2016 και στη Σάλακο τον Απρίλιο του 2016 και τον Φεβρουάριο του 2017. Αναφορικά με την κατανομή των πληροφορητών στα δύο χωριά, επτά ομιλητές προέρχονται από τη Σάλακο με ηλικιακό εύρος 65-84 ετών (δύο γυναίκες και πέντε άνδρες) και οκτώ ομιλητές από το χωριό των Απολλώνων. Οι πληροφορητές από το δεύτερο χωριό ανήκουν σε δύο ηλικιακές ομάδες: (α) 50-75 ετών (τρεις γυναίκες και δύο άνδρες) και (β) 18-30 ετών (δύο γυναίκες και ένας άνδρας).

² Επίθημα τοπικού εθνικού σε -ενός για το χωριό της Σαλάκου (Σαλακενός/Σαλατσεινός) και -ιάτης για το χωριό των Απολλώνων ((Α)πολλ(ν)ωνιάτης).

Μέθοδος άντλησης του υλικού και διεξαγωγής της έρευνας υπήρξε η ελεύθερη συνέντευξη. Το περιεχόμενο των ελεύθερων συνεντεύξεων βασίστηκε σε ερωτήματα που τέθηκαν από την ερευνήτρια σχετικά με διάφορα θέματα που ενδιέφεραν τους συνεντευξιαζόμενους/πληροφορητές και περιελάμβανε προσωπικές αφηγήσεις ή/και συνομιλίες μεταξύ των πληροφορητών. Ειδικότερα, τα θέματα τα οποία αναδείχθηκαν από τις συνεντεύξεις αφορούσαν (α) ιστορίες από την καθημερινότητα των κατοίκων του χωριού στο παρελθόν, (β) την παιδική και σχολική ζωή και τα παιχνίδια των παιδιών (γ) τα έθιμα των Χριστουγέννων και του Πάσχα, καθώς και τα έθιμα άλλων τοπικών εορτών ή σημαντικών κοινωνικών γεγονότων όπως ο γάμος και η βάφτιση, (δ) την περίοδο της ιταλικής κατοχής του νησιού, (ε) την περιγραφή παραδοσιακών συνταγών, κλπ. Για την παραγωγή καθημερινού και αυθόρμητου φυσικού λόγου από τους πληροφορητές μας θετικό ρόλο έπαιξε το γεγονός ότι η τρίτη συγγραφέας είναι φυσική ομιλήτρια του τοπικού ιδιώματος της Σαλάκου, μειώνοντας σε μεγάλο βαθμό την επίδραση του φαινομένου του παράδοξου του παρατηρητή (Αρχάκης & Κονδύλη 2002).

Μετά την ηχογράφιση ακολούθησε η απομαγνητοφώνηση και η αρχειοθέτηση του προφορικού υλικού. Τα διαλεκτικά δεδομένα μεταγράφηκαν σύμφωνα με το Διεθνές Φωνητικό Αλφάβητο (IPA) από την τρίτη συγγραφέα, φυσική ομιλήτρια της ροδιακής διαλέκτου, στο πλαίσιο της εκπόνησης της πτυχιακής της εργασίας (Λογοθέτη 2017). Στη συνέχεια, δημιουργήθηκαν αρχεία σε μορφή doc και txt με στόχο την οργάνωση του υλικού για την κατασκευή διαλεκτικού σώματος κειμένων. Ειδικότερα, δημιουργήθηκαν δύο (2) αρχεία για το χωριό των Απολλώνων συνολικής έκτασης 10.682 λέξεων και τρία (3) για το χωριό της Σαλάκου συνολικής έκτασης 10.800 λέξεων. Οι παρατηρήσεις μας σχετικά με την παρουσία των διαλεκτικών φωνολογικών χαρακτηριστικών που διέπουν τα δύο ιδιώματα στηρίζονται σε μεγάλο βαθμό στο διαλεκτικό σώμα κειμένων και παρουσιάζονται αναλυτικά στην ενότητα που ακολουθεί.

4 Φωνολογικά χαρακτηριστικά

4.1 Ουρανικοποίηση και προστριβοποίηση υπερωικών πριν από πρόσθια φωνήεντα

Η *ουρανικοποίηση/ουράνωση* (palatalization) ή αλλιώς *προσθίωση* (fronting) των υπερωικών συμφώνων αποτελεί διαδεδομένο φωνολογικό φαινόμενο που χαρακτηρίζει όλες τις νεοελληνικές διαλεκτικές ποικιλίες, συμπεριλαμβανομένης της κοινής νεοελληνικής (Arvaniti 2007· Holton et al. 1997· Newton 1972· Trudgill 2003). Στις ενότητες που ακολουθούν θα περιορίσουμε τη μελέτη μας στις τροποποιήσεις που υφίστανται το υπερωικό κλειστό /k/ και το υπερωικό τριβόμενο /x/ σε περιβάλλον προσθίων φωνηέντων στα υπό εξέταση τοπικά ιδιώματα της Ρόδου.

4.1.1 Τροπή του *k*

Το φαινόμενο της ουρανικοποίησης και της ταυτόχρονης προστριβοποίησης του υπερωικού κλειστού /k/ πριν από τα πρόσθια φωνήεντα /i, e/ είναι γνωστό στην ελληνική διαλεκτολογική βιβλιογραφία με τον όρο *τσιτακισμός*. Στις νότιες διαλεκτικές ποικιλίες το /k/ τρέπεται είτε στο ουρανο-φατνιακό προστριβόμενο [tʃ] είτε στο φατνο-ουρανικό προστριβόμενο [te]. Η πρώτη πραγμάτωση απαντά στην κυπριακή διάλεκτο, ενώ η δεύτερη στην κρητική (Trudgill 2003· Manolessou and Pantelidis 2013). Ομοίως, στη

ροδιακή διάλεκτο και, κυρίως στα τοπικά ιδιώματα της βόρειας ζώνης του νησιού, παρατηρείται η προσθίωση και η προστριβοποίηση του υπερωικού κλειστού /k/, χωρίς όμως να είναι σαφής η ακριβής φωνητική του τοποθέτηση. Σύμφωνα με τον Tsorpanakis (1940: 111), το προστριβόμενο σύμφωνο της ροδιακής μοιάζει με το αντίστοιχο κρητικό, αλλά πραγματώνεται σε πιο πρόσθια θέση μέσα στη στοματική κοιλότητα. Από την άλλη, ο Παπαχριστοδούλου (1959, 1960) σημειώνει μια πιο ουρανικοποιημένη προφορά του φθόγγου /k/, παρομοιάζοντάς τον περισσότερο με το ιταλικό σύμφωνο [tʃ] (Παπαχριστοδούλου, 1959-1960: 259). Λόγω της ασάφειας που προκαλούν οι μπρεσσιονιστικές περιγραφές του συγκεκριμένου φθόγγου και ελλείπει φωνητικών μελετών και ενόργανων μετρήσεων της πραγμάτωσής του, θα αναφερόμαστε συμβατικά στο ουρανικοποιημένο προστριβόμενο σύμφωνο της ροδιακής χρησιμοποιώντας το σύμβολο [tʃ].

Η τροπή του /k/ σε [tʃ] εφαρμόζεται τόσο εντός του θέματος (1, 2) όσο και σε μορφολογικά δομημένο περιβάλλον (3), όπως μαρτυρούν τα ακόλουθα δεδομένα από το corpus.

- (1) /e'kinos/ [e'tʃinos] 'εκείνος' (Σάλακος)
- (2) /kiria'kes/ [tʃirja'tʃes] 'Κυριακές' (Απόλλωνα)
- (3) /ke'raki+a/ [tʃe'ratʃa] 'κεράκια' (Απόλλωνα)

Από την υπολογιστική επεξεργασία του υλικού προέκυψε ότι τα ποσοστά εμφάνισης του προστριβόμενου συμφώνου σε περιβάλλον προσθίων φωνηέντων είναι ίδια και στα δύο ιδιώματα (84,42% για το ιδίωμα Σαλάκου και 84,83% για το ιδίωμα των Απόλλωνων, βλ. Γράφημα 1). Η εντυπωσιακή αυτή ομοιότητα και τα υψηλά ποσοστά εμφάνισης της ουρανικοποίησης/προστριβοποίησης στο corpus συνιστά το πρώτο κοινό διαλεκτικό στοιχείο των δύο ιδιωμάτων, το οποίο κατατάσσεται γενικότερα στα γνωρίσματα της βόρειας διαλεκτικής ζώνης του νησιού.

4.1.2 Τροπή του x

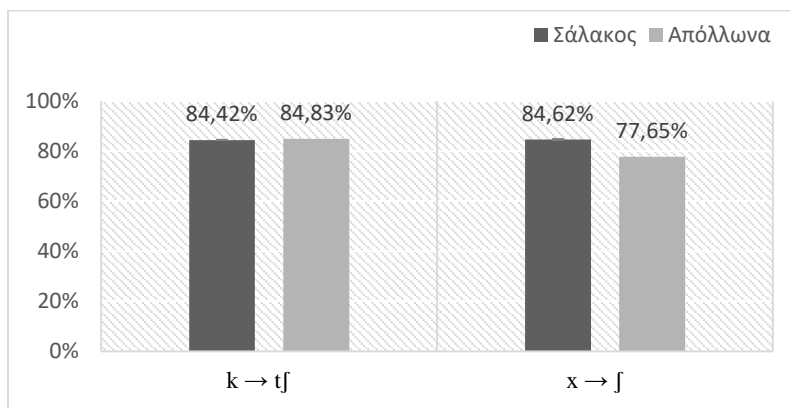
Αντίστοιχο είδος προσθίωσης που πυροδοτείται από το ίδιο φωνολογικό περιβάλλον συνιστά η περίπτωση της τροπής του άηχου υπερωικού τριβόμενου /x/ στο μεταφατνιακό τριβόμενο [ʃ] (Manolessou & Pantelidis, 2012: 274, 275). Και σε αυτή την περίπτωση χρησιμοποιούμε συμβατικά το συγκεκριμένο σύμβολο για να αναφερθούμε στον υπό εξέταση φθόγγο ως προϊόν της φωνολογικής διεργασίας της προσθίωσης, καθώς δεν έχει προσδιοριστεί από φωνητικές μελέτες ο βαθμός ουρανικοποίησης κατά την προφορά του από τους φυσικούς ομιλητές της ροδιακής. Σύμφωνα με τον Tsorpanakis (1940), ο εν λόγω φθόγγος θεωρείται παρόμοιος με το αντίστοιχο συριστικό σύμφωνο της κοινής νεοελληνικής [s] αλλά συνοδεύεται επιπλέον από μια «ελαφριά» 'ουράνωση' κατά την προφορά του. Αντίθετα, ο Παπαχριστοδούλου (1959, 1960) σημειώνει μια πιο έντονη/ουρανικοποιημένη προφορά, παρομοιάζοντάς τον με το μεταφατνιακό σύμφωνο [ʃ] της γαλλικής. Ο Tsorpanakis (1940) αναφέρει επίσης ότι το φαινόμενο της τροπής του /x/ σε [ʃ] αποτελεί χαρακτηριστικό της κεντρικής περιοχής της βόρειας ζώνης των ροδιακών διαλεκτικών ποικιλιών.

Η ανάλυση των διαλεκτικών δεδομένων κατέδειξε ότι η παρουσία του [ʃ] ως αποτέλεσμα της ουρανικοποίησης είναι εμφανής και στα δύο υπό εξέταση ιδιώματα.

Σύμφωνα με τα ακόλουθα παραδείγματα, ο εν λόγω μεταφωτισμός φθόγγος εμφανίζεται στο ίδιο φωνολογικό περιβάλλον, δηλαδή πριν από τα πρόσθια φωνήεντα /i, e/.

- (4) ['iʃen] 'είχε(ν)' (Σάλακος, Απόλλωνα)
 (5) [i'raʃi] 'υπάρχει' (Σάλακος)
 (6) ['toʃi] 'τό'χει (το έχει)' (Απόλλωνα)

Σε σχέση με τη συχνότητα εμφάνισης των ουρανικοποιημένων πραγματώσεων του /x/ αξίζει να σημειώσουμε ότι είναι αρκετά υψηλή και στα δύο ιδιώματα. Ελαφρώς υψηλότερα ποσοστά ουρανικοποιημένων πραγματώσεων του /x/ εμφανίζονται στο ιδίωμα της Σάλακος (84,62%) σε σύγκριση με το ιδίωμα των Απολλώνων (77,65%). Στο Γράφημα 1 αποτυπώνονται τα ποσοστά των διαλεκτικών πραγματώσεων των ραχιαίων συμφώνων /k, x/ στα δύο ιδιώματα.

Γράφημα 1: Σύγκριση των ποσοστών εμφάνισης της ουρανικοποίησης και προστριβόποιησης στα ιδιώματα Σάλακος και Απόλλωνα.

4.2 Διπλά (μακρά) σύμφωνα

4.2.1 Διατήρηση διπλών (μακρών) συμφώνων

Αναμφίβολα η διατήρηση και η πραγμάτωση των διπλών (μακρών) συμφώνων αποτελεί ένα από τα διαγνωστικά χαρακτηριστικά των νοτιοανατολικών διαλέκτων της νέας ελληνικής. Πέρα από την περιοχή της Κύπρου και των Δωδεκανήσων, η δίπλωση των συμφώνων απαντά επίσης στην Κάτω Ιταλία, σε ορισμένα νησιά των Κυκλάδων, στην Κύμη Ευβοίας, στην Χίο, στην Ικαρία, στην Αλικαρνασσό και στο Λιβύτσι (Μανωλέσσου & Μπασέα-Μπεζαντάκου 2012: 952) και χαρακτηρίζει τη συντηρητικότητα των διαλεκτικών τους ποικιλιών. Σε ό,τι αφορά τις ροδιακές ποικιλίες, τα σύμφωνα που κατά κύριο λόγο διπλασιάζονται είναι τα εξακολουθητικά -ανεξαρτήτως τιμής ηχηρότητας- (π.χ. s, z, f, v, θ, δ), τα έρρινα (π.χ. n, m) και τα υγρά (π.χ. l, r). Τα σύμφωνα αυτά, όταν εμφανίζονται ως μακρά, προφέρονται με μεγαλύτερη διάρκεια

(Παντελίδης 1929· Tsoranakis 1940· Phillips 1957· Παπαχριστοδούλου 1959, 1960· Seiler 1978· Κοντοσόπουλος 2008). Αναφορικά με την κατανομή των διπλών συμφώνων στα υπό εξέταση ιδιώματα, παρατηρούμε ότι απαντούν τόσο ενδολεξικά (7, 8, 9) όσο και στα όρια δύο λέξεων, ως αποτέλεσμα της ολικής αφομοίωσης του έρρινου συμφώνου που προηγείται (10) (βλ. επίσης υποενότητα 4.5.2).

- (7) [ˈsimmera] ‘σήμερα’ (Σάλακος)
- (8) [paˈlles] ‘παλιές’ (Σάλακος)
- (9) [simbeˈθθera] ‘συμπεθέρα’ (Απόλλωνα)
- (10) [mim me koroɪˈðenvun] ‘μη(ν) με κοροϊδεύουν’ (Απόλλωνα)

4.2.2 Δάσυνση των άηχων κλειστών/ προστριβόμενων

Τα μη εξακολουθητικά σύμφωνα (κλειστά και προστριβόμενα) που υπόκεινται στη διαδικασία του διπλασιασμού συχνά συνοδεύονται και από δασύτητα κατά την πραγμάτωσή τους στην πλειονότητα των διπλωτικών διαλέκτων (Μανωλέσσου & Μπασέα-Μπεζαντάκου 2012: 954). Έτσι τα άηχα κλειστά /k, p, t/ και ενίοτε το προστριβόμενο /ts/ (Παπαχριστοδούλου, 1959, 1960: 259-260· Κοντοσόπουλος, 2008: 43), εκτός από την παρατεταμένη σε διάρκεια προφορά τους παρουσιάζουν ταυτόχρονα και δασύτητα στη διάλεκτο της Ρόδου, δηλαδή προφέρονται ως /pːʰ, kːʰ, tːʰ, tsːʰ/, γεγονός που επαληθεύεται από τα διαλεκτικά δεδομένα του corpus.

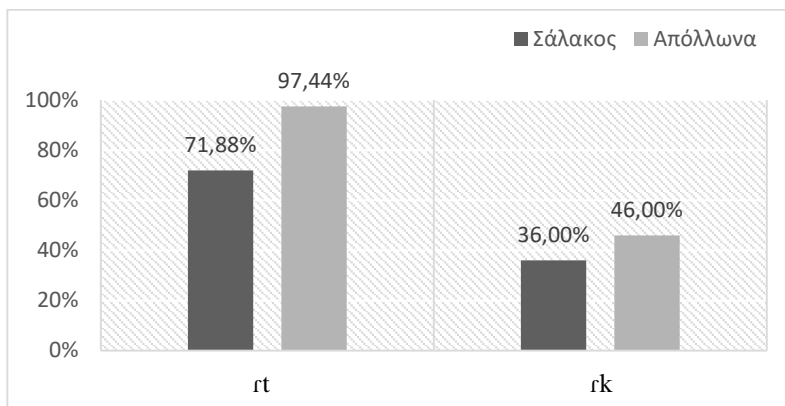
- (11) [ˈpa:pːʰus] ‘παπούς’ (Σάλακος)
- (12) [ˈkokːʰala] ‘κόκκαλα’ (Σάλακος)
- (13) [makːʰaˈgoɾa] ‘μακαρόνια’ (Απόλλωνα)
- (14) [tsːʰaˈŋgaɾis] ‘τσαγκάρης’ (Απόλλωνα)

4.3 Ανομοιώσεις εξακολουθητικότητας στα συμπλέγματα με /r/

Η ανομοίωση εξακολουθητικότητας που συμβαίνει ανάμεσα στα δύο μέλη ενός συμφωνικού συμπλέγματος συνιστά ένα πάγιο φωνολογικό χαρακτηριστικό που μοιράζονται οι διάλεκτοι της Δωδεκανήσου και της Κύπρου (Tsoranakis 1940· Χριστοδούλου 2015, μ.ά.). Στην παρούσα εργασία θα επικεντρωθούμε στην ανομοίωση που εφαρμόζεται στα συμφωνικά συμπλέγματα με πρώτο σύμφωνο το ρωτικό /r/ και δεύτερο μέλος ένα φρακτικό σύμφωνο και, συγκεκριμένα, (α) το μεσοδοντικό τριβόμενο /θ/, δηλαδή /rθ/ και (β) το υπερωικό τριβόμενο /x/, δηλαδή /rx/. Αποτέλεσμα της διαδικασίας της ανομοίωσης είναι η τροπή των τριβόμενων /θ/ και /x/ που έπονται του ρωτικού στα αντίστοιχά τους κλειστά [t] και [k] σχηματίζοντας έτσι τα συμπλέγματα [rt] και [rk]. Τα συγκεκριμένα συμπλέγματα απαντούν στα υπό εξέταση ιδιώματα, όπως αποδεικνύεται από τα παραδείγματα στο (15-17).

- (15) [ˈirtes] ‘ήρθες’ (Σάλακος)
- (16) [ˈerkundo] ‘έρχονταν’ (Σάλακος)
- (17) [ˈerkume] ‘έρχομαι’ (Απόλλωνα)

Στο σύνολο των διαλεκτικών δεδομένων, το πρώτο σχήμα ανομοιώσης ([rt]) αναδεικνύεται ως το επικρατέστερο, καθώς εμφανίζεται με υψηλά ποσοστά και στα δύο ιδιώματα (97,44% στο ιδίωμα των Απολλώνων και 71,88% στο ιδίωμα της Σαλάκου). Από την άλλη, το σύμπλεγμα [rk] δεν απαντά το ίδιο συχνά στο corpus (46% στα Απόλλωνα και 36% στη Σάλακο), σύμφωνα με το Γράφημα 2.

Γράφημα 2: Ποσοστά κατανομής των συμφωνικών συμπλεγμάτων [rt] και [rk] στα ιδιώματα Σαλάκου και Απόλλωνα.

Στο σημείο αυτό αξίζει να αναφέρουμε ότι τα χαμηλότερα ποσοστά εμφάνισης του συμπλέγματος [rk] σε σχέση με το [rt] δεν πρέπει να αποδοθούν στην πιθανή επικράτηση του μη ανομοιωτικού σχήματος [rx] λόγω επίδρασης της κοινής νεοελληνικής. Μια τέτοια υπόθεση θα ήταν παραπλανητική και θα μας οδηγούσε σε λανθασμένα συμπεράσματα. Απεναντίας, η προσεκτική εξέταση των διαλεκτικών δεδομένων δείχνει ότι το σύμπλεγμα /rx/ δύναται να πραγματοποιηθεί με περισσότερα του ενός διαλεκτικά σχήματα. Για να γίνουμε πιο σαφείς, στο corpus καταγράφονται οι εξής έξι πραγματώσεις, [rx], [rɕ], [rk], [rc], [rʃ] και [rtʃ], οι οποίες συνδέονται με το σύμπλεγμα /rx/. Οι διαφορετικές πραγματώσεις του συμπλέγματος /rx/ οφείλονται στην επίδραση του φωνήεντος που ακολουθεί (πισινό/μπροστινό) που με τη σειρά του ενεργοποιεί τις φωνολογικές διεργασίες της ουρανικοποίησης και της προστριβοποίησης που στοχεύουν στο δεύτερο μέλος του συμπλέγματος, δηλ. στο υπερωικό σύμφωνο /x/. Συνεπώς, τα συμπλέγματα [rɕ], [rc], [rʃ] και [rtʃ] εμφανίζονται μόνο όταν ακολουθούν τα πρόσθια φωνήεντα [i, e], ενώ τα [rx] και [rk] πραγματώνονται όταν μετά ακολουθούν πισινά φωνήεντα, όπως βλέπουμε στα παρακάτω παραδείγματα.

- (18) [ˈercete] ‘έρχεται’ (Απόλλωνα)
- (19) [iˈpaɾʃi] ‘υπάρχει’ (Απόλλωνα)
- (20) [ˈerˈxumasto] ‘ερχόμασταν’ (Απόλλωνα)
- (21) [aɾtʃeˈta] ‘αρκετά’ (Σάλακος)
- (22) [erˈkotan] ‘ερχόταν’ (Σάλακος)
- (23) [aɾʃiˈɣos] ‘αρχηγός’ (Σάλακος)

Με άλλα λόγια, τα εξαγόμενα συμπλέγματα [ɾɔ] και [ɾtʃ] έχουν προκύψει από την εφαρμογή διαδοχικών φωνολογικών διεργασιών, εκ των οποίων η πρώτη είναι η ανομοίωση εξακολουθητικότητας (ɾx → ɾk). Στη συνέχεια, για την παραγωγή του [ɾɔ] υπεύθυνη είναι η ουρανικοποίηση, ενώ για την εκφορά του [ɾtʃ] ευθύνονται η ουρανικοποίηση και η προστριβοποίηση του δεύτερου συμφωνικού μέλους του συμπλέγματος. Σε κάθε περίπτωση η ανομοίωση υφίσταται αλλά έχει εφαρμοστεί σε προηγούμενο στάδιο της παραγωγής των συγκεκριμένων συμπλεγμάτων. Αντίθετα, η ανομοίωση δεν εφαρμόζεται στα συμπλέγματα [ɾʃ] και [ɾɔ], καθώς μπλοκάρει από την εφαρμογή της ουρανικοποίησης (x → ʃ ή ɔ) που έχει προηγηθεί.

4.4 Επένθεση του /e/

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον στις διαλεκτικές ποικιλίες της ροδιακής παρουσιάζει το φαινόμενο της επένθεσης του φωνήεντος /e/ στα όρια δύο γραμματικών λέξεων, το οποίο είναι γνωστό στη διαλεκτολογική βιβλιογραφία ως *ευφωνικό ε* (Παντελίδης 1929· Tsorpanakis 1940· Παπαχριστοδούλου 1958). Σύμφωνα με τον Τσοπανάκη (1992: 37), το εν λόγω φωνολογικό φαινόμενο δε συνιστά αποκλειστικό διαλεκτικό γνώρισμα της ροδιακής, αλλά απαντά επίσης και σε άλλες δωδεκανησιακές ποικιλίες, όπως στη διάλεκτο της Σύμης.

Η επένθεση του /e/ λαμβάνει χώρα ως διαδικασία στο μεταλεξικό επίπεδο, όταν συναντιούνται φωνοτακτικά μη αποδεκτές ακολουθίες συμφώνων στο πλαίσιο της ίδιας φωνολογικής λέξης. Όπως σημειώνουν οι Παντελίδης (1929: 20, 21), Tsorpanakis (1940: 79-81) και Παπαχριστοδούλου (1958: 91-2), το /e/ αναπτύσσεται στον αρμό δύο λέξεων, από τις οποίες η πρώτη είναι ουσιαστικό, μόριο, αντωνυμία κ.ο.κ. και λήγει σε ένα από τα δύο κορονιδικά σύμφωνα /n/ ή /s/, ενώ η δεύτερη είναι ρήμα που ξεκινά από μακρό σύμφωνο ή συμφωνικό σύμπλεγμα, π.χ. *θα τους ε-σκάσεις, μην ε-σκάς* (Tzorpanakis (1940: 80). Σπανιότερο είναι το σχήμα κατά το οποίο το ρήμα που λήγει σε /n/ ή /s/ προηγείται του ουσιαστικού, μορίου, αντωνυμίας κ.ο.κ., που ξεκινά από μακρό σύμφωνο ή συμφωνικό σύμπλεγμα, π.χ. *ήρτεν ε-ψές* (Tzorpanakis (1940: 81). Τα παραδείγματα που ακολουθούν είναι ενδεικτικά του πρώτου σχήματος, σύμφωνα με το οποίο η επένθεση του /e/ επιτελείται στα όρια του μορίου της άρνησης /en/ ‘δεν’ και των ρημάτων που προσδιορίζει.

- (24) [en eðja'vazzun vi'vliɑ] ‘δεν διαβάζουν βιβλία’ (Σάλακος)
 (25) [en ˈdon e'kseris] ‘δεν τον ξέρεις’ (Σάλακος)
 (26) [en eθθi'mume tʃe 'ɣo] ‘δε θυμούμαι κι εγώ’ (Απόλλωνα)

Με άλλα λόγια, ο μηχανισμός της επένθεσης επιστρατεύεται από τις ροδιακές ποικιλίες για την αποκατάσταση της συλλαβικής δομής, στην περίπτωση που δημιουργούνται μη αποδεκτές τρισυμφωνικές ακολουθίες στα όρια των λέξεων. Αξίζει να σημειώσουμε ότι σε φωνοτακτικό επίπεδο τα διπλά σύμφωνα συμπεριφέρονται ως δισυμφωνικά συμπλέγματα και όχι ως απλά τεμάχια, γεγονός που εξηγεί την ενεργοποίηση της διαδικασίας της επένθεσης του /e/ (26).

4.5 Το ληκτικό -ν

4.5.1 Διατήρηση/ επέκταση του ληκτικού -ν

Η διατήρηση του ληκτικού -ν /n/ αποτελεί ένα ακόμη αρχαϊκό στοιχείο που διασώζουν οι διάλεκτοι των Δωδεκανήσων, της Κύπρου, του Πόντου, της Κάτω Ιταλίας (Browning 1969· Τριανταφυλλίδης 1993· Τζιτζιλής 2000). Το φαινόμενο αυτό είναι αρκετά διαδεδομένο στη διάλεκτο της Ρόδου. Συγκεκριμένα, ο Tsoranakis (1940: 126) αναφέρει τις εξής μορφοσυντακτικές κατηγορίες λέξεων στις οποίες διατηρείται ή επεκτείνεται κατ' αναλογία μορφολογικών σχημάτων το ληκτικό /n/: (α) στην αιτιατική ενικού του αρσενικού και του θηλυκού γένους των άρθρων, (β) στην αιτιατική ενικού των ουσιαστικών (ανεξαρτήτως γένους), (γ) στην ονομαστική ενικού των ουδετέρων, (δ) στην αιτιατική ενικού των επιθέτων, αντωνυμιών και αριθμητικών, (ε) στο τέλος των ρηματικών καταλήξεων α' και γ' προσώπου ενικού και πληθυντικού αριθμού, (στ) σε αρκετά επιρρήματα, προθέσεις, μόρια και συνδέσμους (*μαζίν, σαν, μην, κ.ά.*) και (ζ) σε διάφορες λέξεις που έχουν σχηματιστεί με την προσάρτηση παραγωγικών επιθημάτων, όπως *-ακιν, -ιδιν κ.ά.*

Η εξέταση των διαλεκτικών δεδομένων ανέδειξε πληθώρα μορφολογικών δομών με το ληκτικό /n/ στον λόγο των διαλεκτόφωνων ομιλητών/ομιλητριών. Τα ακόλουθα παραδείγματα είναι αντιπροσωπευτικά της διατήρησής του σε ονοματικούς (28, 29) και σε ρηματικούς τύπους (27, 30).

- (27) [eka'lusen] 'καλούσε(ν)' (Σάλακος)
- (28) [stra'ton] 'στρατό(ν)' (Σάλακος)
- (29) [a'levrin] 'αλεύρι(ν)' (Απόλλωνα)
- (30) ['ifen] 'είχε(ν)' (Σάλακος, Απόλλωνα)

4.5.2 Πλήρης/ολική αφομοίωση του ληκτικού -ν

Απόρροια της διατήρησης και της αναλογικής επέκτασης του ληκτικού /n/ είναι η πλήρης/ολική αφομοίωσή του με το επόμενο σύμφωνο. Εκτός Δωδεκανήσου, το συγκεκριμένο φωνολογικό φαινόμενο απαντά επίσης στην Κύπρο, την Ικαρία και τη Χίο (Παντελίδης 1929· Tsoranakis 1940· Newton 1972· Κοντοσόπουλος 2008). Πιο συγκεκριμένα, στο σώμα κειμένων καταγράφονται αρκετές περιπτώσεις στις οποίες η πλήρης (υποχωρητική) αφομοίωση του /n/ λαμβάνει χώρα στα όρια δύο γραμματικών λέξεων (βλ. 31-36). Πρόκειται για μια αυτόματη φωνολογική διαδικασία που ενεργοποιείται όταν το αρκτικό σύμφωνο της λέξης που ακολουθεί το ληκτικό /n/ είναι εξακολουθητικό (π.χ. s, z, f, v, γ, θ, δ) ή έρρινο (π.χ. m) ή υγρό (π.χ. l, r). Στην ουσία, αυτή η φωνολογική μεταβολή του ληκτικού /n/ συνιστά μια σημαντική πηγή παραγωγής διπλών συμφώνων στις διαλεκτικές ποικιλίες της ροδιακής, αλλά και γενικότερα στις διπλωτικές διαλέκτους. Η ολική αφομοίωση του έρρινου εφαρμόζεται σε μεταλεξικό επίπεδο στο πεδίο της φωνολογικής λέξης (βλ. 31, 34, 35), όπως επίσης και στα όρια δύο φωνολογικών λέξεων που απαρτίζουν την ευρύτερη προσωδιακή ενότητα της φωνολογικής φράσης (βλ. 32, 33, 36).

- (31) [efo'nazzam mas] 'μας φώναζαν' (Σάλακος)

- (32) [en eðja'vazzun vi'vliɑ] 'δεν διαβάζουν βιβλία' (Σάλακος)
(33) [e'kanɑð 'ðromus] 'έκαναν δρόμους'(Σάλακος)
(34) [stof 'furno] 'στον φούρνο'(Απόλλωνα)
(35) [tið de'fteran] 'την Δευτέραν'(Απόλλωνα)
(36) ['itɑɣ ɣli'kon] 'ήταν γλυκό(ν)' (Απόλλωνα)

5 Αντί επιλόγου

Στην παρούσα εργασία επιχειρήσαμε μια πρώτη συγχρονική καταγραφή των βασικότερων φωνολογικών χαρακτηριστικών δύο όμορων τοπικών ιδιωμάτων, της Σαλάκου και των Απολλώνων Ρόδου, όπως αυτά διατηρούνται στη σημερινή τους μορφή. Οι παρατηρήσεις μας για τη φωνολογική συμπεριφορά των δύο ιδιωμάτων βασίστηκαν σε πρωτογενές διαλεκτικό υλικό, το οποίο συλλέχθηκε στο πλαίσιο έρευνας πεδίου στον γεωγραφικό χώρο των ομώνυμων χωριών. Ειδικότερα, η επεξεργασία του διαλεκτικού σώματος κειμένων έφερε στο φως πολλές φωνολογικές ομοιότητες μεταξύ των δύο τοπικών ποικιλιών της ροδιακής, μολοντί ανήκουν σε διαφορετικές διαλεκτικές ζώνες. Αναφορικά με το ιδίωμα των Απολλώνων, τα δεδομένα μας επιβεβαιώνουν ότι διαθέτει φαινόμενα που προσιδιάζουν -σε φωνολογικό τουλάχιστον επίπεδο- στη βόρεια ζώνη του νησιού (π.χ. ουρανικοποίηση και προστριβοποίηση του υπερωικού /k/), γεγονός που μας οδηγεί στην υπόθεση ότι υπάρχει πιθανή μετατόπιση των ορίων των ισογλώσσων σε σχέση με τα συγκεκριμένα διαλεκτικά φαινόμενα. Αποτιμώντας συνολικά τα δύο ιδιώματα θα λέγαμε ότι διατηρούν σε μεγάλο βαθμό τα βασικά φωνολογικά χαρακτηριστικά που συνθέτουν τη φυσιγνωμία της ροδιακής διαλέκτου και τα οποία τη διαχωρίζουν ποιοτικά από την κοινή νέα ελληνική.

Η έρευνά μας, σίγουρα, δε σταματάει εδώ, καθώς υφίστανται επιπλέον φαινόμενα τα οποία χρήζουν περαιτέρω διερεύνησης και ανάλυσης, όπως για παράδειγμα, οι ιδιάζουσες φωνηεντικές τροπές που απαντούν στο ιδίωμα των Απολλώνων. Μελλοντικοί στόχοι της εργασίας είναι η συνέχιση της ποσοτικής επεξεργασίας των δεδομένων για την ανάδειξη περισσότερων διαλεκτικών σχημάτων, η ποιοτική ανάλυση των αποτελεσμάτων, καθώς και ο εμπλουτισμός του διαλεκτικού σώματος κειμένων με υλικό από περισσότερους διαλεκτόφωνους ομιλητές. Εν κατακλείδι, ευελπιστούμε ότι η απόπειρα της συγχρονικής καταγραφής των δύο ιδιωμάτων στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας μπορεί να αποτελέσει τη βάση για τη δημιουργία ενός πιο διευρυμένου σώματος κειμένων με περισσότερο διαλεκτικό υλικό από τα χωριά της Σαλάκου και των Απολλώνων Ρόδου.

6 Βιβλιογραφία

- Arvaniti, A. 2007. Greek phonetics: State of the Art. *Journal of Greek Linguistics* 8: 97-208.
Αρχάκης, Α. & Μ. Κονδύλη. 2002. *Εισαγωγή σε ζητήματα κοινωνιογλωσσολογίας*. Αθήνα: Νήσος.
Browning, R. 1969. *Medieval and Modern Greek*. Cambridge: Cambridge University Press.
Holton, D. P. Mackridge & I. Philippaki-Warbuton. 1997. *A Comprehensive Grammar of the Modern Greek Language*. London: Routledge.

- Kolbe, D. 2012. Corpus analysis in dialectology. In C. A. Chappelle (ed.), *Encyclopedia of Applied Linguistics*. Blackwell Publishing.
- Κοντοσόπουλος, Ν. 2008. *Διάλεκτοι και ιδιώματα της νέας ελληνικής*. 5^η έκδ. Αθήνα: Εκδόσεις Γρηγόρη.
- Λογοθέτη, Σ. 2017. *Παρατηρήσεις διαλεκτικών φαινομένων στα ροδιακά γλωσσικά ιδιώματα της Σαλάκου και των Απολλώνων*. Αδημοσίευτη πτυχιακή εργασία. Πανεπιστήμιο Αιγαίου. Ρόδος.
- Μανωλέσσου Ι. & Χρ. Μπασέα-Μπεζαντάκου. 2012. Τα διπλά σύμφωνα στις Νεοελληνικές διαλέκτους: συγχρονική και διαχρονική προσέγγιση, *Proceedings of the 10th International Conference of Greek Linguistics*, Democritus University of Thrace, Komotini, 01-04 September 2011.
- Manolessou I. & N. Pantelidis. 2013. Velar fronting in Modern Greek dialects. In: M. Janse, A. Ralli, B. Joseph and M. Bagriacik (Eds.), *Proceedings of the fifth International Conference on Modern Greek Dialects and Linguistic Theory*. Patras: University of Patras, 272-286.
- Μηνάς, Κ. 2004. *Μελέτες Νεοελληνικής Διαλεκτολογίας*. Αθήνα: Τυπωθήτω.
- Newton, B. 1972. *The generative interpretation of dialect: A study of Modern Greek phonology*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Παντελίδης, Χ. 1929. Η φωνητική των ιδιωμάτων της Κύπρου, Δωδεκανήσων και Ικαρίας. Αθήνα.
- Παπαναστασίου, Γ. 2015. Η σημερινή κατάσταση των νεοελληνικών διαλέκτων. Στο Η διδασκαλία των νεοελληνικών γλωσσικών ποικιλιών και διαλέκτων στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση: θεωρητικές προσεγγίσεις και διδακτικές εφαρμογές, επίμ. Μ. Τζακώστα, 23-48. Αθήνα: Gutenberg.
- Παπαχριστοδούλου, Χρ. 1958. *Μορφολογία των ροδίτικων ιδιωμάτων*. ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΙΑΚΟΝ ΑΡΧΕΙΟΝ Σύγγραμμα Περιοδικόν, εκδιδόμενον υπό της εν Αθήναις Δωδεκανησιακής Ιστορικής και Λαογραφικής Εταιρείας. Τόμος Γ'. Εν Αθήναις.
- Παπαχριστοδούλου, Χ. Ι. 1959 και 1960. *Δημοτικά Τραγούδια της Ρόδου*. Ανάτυπον εκ της «Λαογραφίας», Τόμος ΙΗ' και ΙΘ'.
- Παπαχριστοδούλου, Χρ. Ι. 1996 [1951]. *Τοπωνυμικό της Ρόδου*. Έκδοση Γραφείου Μεσαιωνικής Πόλης Ρόδου.
- Phillips, D.W. 1957. *The dialect of Rhodes (with special reference to Apollona) and its place in Modern Greek*. Ph.D. thesis. Oxford: University of Oxford.
- Seiler, H. 1978. Το πρόβλημα των λεγομένων διπλών με ιδιαίτερη αναφορά σε μερικές δωδεκανησιακές διαλέκτους. *Δωδεκανησιακά Χρονικά*, Στέγη Γραμμάτων και Τεχνών Δωδεκανήσου, Ετήσια Περιοδική Έκδοσις, Τόμος Ε' – 1976, Αθήνα.
- Τζιτζιλής, Χ. 2000. *Νεοελληνικές διάλεκτοι και νεοελληνική διαλεκτολογία*. Στο Η ελληνική γλώσσα και οι διάλεκτοί της, επίμ. Α.-Φ. Χριστίδης et al., 15-22. Αθήνα: ΥΠΕΠΘ & Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας.
- Τριανταφυλλίδης, Μ. 1993 [1938]. *Απαντα*, 3ος τόμ.: *Νεοελληνική γραμματική: ιστορική εισαγωγή*. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών (Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη).
- Trudgill, P. 2003. Modern Greek dialects: A preliminary classification. *Journal of Greek Linguistics* 4, 45-64.
- Tsopanakis, A. 1940. *Essai sur la phonétique des parlars de Rhodes*. Αθήνα: Verlag der Byzantinisch - Neugriechischen Jahrbücher.
- Τσοπανάκης Α. 1992. *Ροδιακά γλωσσιστορικά μελέτηματα*. Αθήνα, Εκδόσεις Δημόσιας Βιβλιοθήκης Ρόδου.
- Χριστοδούλου, Χ. 2015. *Το γλωσσικό ιδίωμα της βορειοδυτικής Πάφου: φωνολογική περιγραφή*. (Διδακτορική διατριβή). Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη.